

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В СІМ'І

У статті розглядається особистісно-орієнтований підхід до формування моральної поведінки у підлітків у виховному процесі школи та сім'ї.

Ключові слова: моральна поведінка, формування, сімейне виховання, особистісно-орієнтований підхід

Постановка проблеми. Психолого-педагогічні дослідження свідчать про недостатній рівень морально-духовних цінностей, особистісну недосконалість значної частини учнів підліткового віку, песимістичне сприйняття життя, відчуження від дорослих [4].

За цих умов питання морального розвитку підростаючого покоління тобто навчання дітей творити моральні взаємини в гармонії з іншими людьми, самим собою, світом навколо себе – стратегія виховної політики як школи так і сім'ї. Нова модель освіти має базуватися на засадах гуманізму і сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самореалізації школяра.

Особливою складністю та суперечливістю відзначається процес морального виховання учнів молодшого підліткового віку. Це пояснюється тим, що в підлітків розширюються уявлення про світ та своє місце в ньому, розвивається та диференціюється система уподобань щодо моральних норм і правил поведінки [1].

Ефективність процесу морального виховання значною мірою залежить від узгодження зусиль усіх виховних інститутів і, насамперед, школи та сім'ї. Це веде до переосмислення ролі взаємодії школи та сім'ї в моральному вихованні учнів. Із зростанням вимог суспільства до особистості, до підвищення її моральної культури виникла необхідність широких досліджень розвитку та функціонування моральних ставлень. Це особливо важливо, коли йдеться про молодший шкільний вік, коли закладаються основи особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні ідеї морального розвитку особистості розроблені в педагогічних працях П.Блонського, А.Макаренка, В.Сухомлинського, К.Ушинського, І.Франка, С.Шацького [4]. Значний вклад в розробку теоретичних проблем формування гуманістичного світогляду та ціннісно-орієнтованої системи моральних ставлень учнів внесли роботи Б.Кобзаря, В.Котирло, Е.Моносона, Р.Рогової, Г.Філонова; системному підходу до проблем виховної роботи присвячені праці Ю.Бабанського, І.Беха, В.Бондаря, А.Караковського, І.Мар'єнка, В.М'ясищева; дослідженню шляхів виховання розвиненої особистості - А.Капської, О.Киричука, В.Кузя; діяльності педагога щодо розвитку якостей школяра у навчально-виховному процесі – І.Зязюна, В.Кан-Калика, М.Нікандрова, М.Поташніка, О.Савченко тощо [2]. Проблемі морального виховання у позаурочний час значну увагу приділяли О.Богданова, Л.Канішевська, Н. Кудикіна, О.Матвієнко, Л.Нестеренко, Л.Руднева, К.Чорна та інші.

Питання активізації особистості як суб'єкта виховання знайшли відображення в працях І.Беха, А. Богущ, М.Боришевського, І.Кона, О.Нікітіна, Ю.Приходько, Р.Серьожникової, В.Татенка [3].

Проблема особистісно орієнтованого підходу в навчанні та вихованні знайшла відображення у психолого-педагогічних працях у таких аспектах: створення сприятливих умов для розвитку дитини як унікальної особистості (Б. Ананьєв, І. Бех, О. Киричук та ін.); розробка психолого-педагогічних вимог до реалізації особистісно орієнтованого підходу в навчанні (К. Абульханова-Славська, В. Давидов, Л. Проколієнко та ін.); забезпечення умов особистісно орієнтованого навчання та виховання (В. Рибалка, І. Якіманська та ін.).

Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини досліджують Т.Алексеевко, Т.Кравченко, В.Кузь, Л.Повалій, В.Постовий, Р. Серьожникова, О.Хромова, організацію взаємодії сім'ї і школи в моральному вихованні молодших школярів – О.Докукіна, В.Кондратюк, ідею гуманізації взаємин батьків і дітей – А.Дьяконова.

Метою статті є аналіз педагогічних умов формування моральної поведінки у підлітків у виховному процесі школи та сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Виховання трактується як створення сприятливих умов для розкриття потенціалу (інтелектуального, морального, фізичного) особистості вихованця (М. Красовицький), передача старшими поколіннями й активне засвоєння новими поколіннями соціального досвіду, необхідного для життя і праці (С. Максимюк), залучення підростаючої особистості до світу людських цінностей і норм взаємовідносин зі світом, що неможливо без свідомого дотримання відповідних норм і цінностей (І. Бех) [4].

Проблема морального виховання посідає одне з центральних місць в теорії виховання. З нашої точки зору, більш вичерпним і актуальним є підхід до визначення виховання в особистісно орієнтованій системі координат. Саме з цієї позиції розкриває сутність означеного поняття О. Матвієнко, яка розуміє виховання як процес розвитку дитини – суб'єкта культури та власної життєтворчості, передання їй творчих і соціокультурних цінностей під час особистісної взаємодії та діалогічного спілкування дорослих та дітей. У нашому розумінні виховання – це творча взаємодія, діалог учителя і учня, батьків та підлітка, самих учнів, спільний пошук і реалізація оптимальних стилів життя, способів поведінки, системи моральних цінностей. Таке визначення ми беремо за основу нашого дослідження.

Завдання морального виховання полягає у розвитку в дитини моральних почуттів, потреб, свідомості, стійких моральних переконань, навичок та звичок моральної поведінки, спрямованих на усвідомлення підростаючою особистістю свого ставлення до людей, самої себе, життя в цілому.

Основний зміст морального виховання полягає у визначенні сукупності методів і прийомів, що забезпечують розв'язання наявних завдань та проблем у справі організації виховного процесу, досягти поставлених цілей.

Моральне виховання в рамках традиційної вітчизняної педагогіки розглядається як програмований, контрольований процес формування особистості школяра в системі суб'єкт-об'єктної взаємодії. Тобто, за такого підходу дитина є ніби пасивним агентом, з якого педагог та батьки виховують таку особистість, яка відповідає їхньому педагогічному проекту.

Сьогодні у практиці родинного виховання спостерігається недооцінка природних основ формування дитини, відсутність повноцінної системи дсугової діяльності, в основі якої суб'єкт-суб'єктна взаємодія батьків і дітей [3]. У сімейній практиці домінує виховання, яке ґрунтується на вербальних методах, монологічному підході у спілкуванні батьків й дітей, недооцінюються самопізнання і саморозвиток підлітків.

Особистісно орієнтований підхід до виховання у контексті нашого дослідження розглядається як методологічний інструментарій, основу якого складають вихідні концептуальні положення, педагогічні та психологічні принципи, які уможливають більш глибоке цілісне розуміння, пізнання особистості людини і на цій основі її моральний розвиток в умовах сучасної системи освіти. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури зроблено висновок, що особистісно орієнтоване моральне виховання – це не формування особистості із заданими якостями, а створення ефективних умов для повноцінного виявлення та розвитку особистісних якостей суб'єктів морально виховного процесу.

З метою виявлення рівнів моральної вихованості учнів підліткового віку було визначено три групи критеріїв педагогічної діагностики сформованості моральних якостей учнів 4-5 класів: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Когнітивний критерій складають такі показники, як наявність знань про моральну якість, моральних ідеалів, моральних вимог, правил вироблення моральних ставлень та їх

реалізація; знання засобів і способів реалізації взаємин на основі моральних пріоритетів у сім'ї; об'єктивність сприйняття, відображення у свідомості учня й оцінювання моральних ставлень; прояв аналітичних умінь, що забезпечують їх підвищення та оцінювання пов'язаних з ними явищ.

Показниками емоційно-ціннісного критерію було визначено: позитивний емоційний відгук учня на способи реалізації моральних взаємин; уміння адекватно реагувати на емоційний стан суб'єктів життєдіяльності.

Поведінковий критерій характеризують такі показники: уміння учнів організовувати власну життєдіяльність на основі моральних знань та вмінь; відповідність рівня моральних знань рівню моральних учинків і дій, у яких транслюється ставлення і здійснюється вплив на суб'єкта; вираженість особистісних моральних цінностей у вчинках, поведінці, що є ставленням до людей, самого себе; прагнення до організації гуманістичної моральної діяльності та поведінки інших людей, відповідальність за них.

Ці компоненти тісно взаємопов'язані, причому розвиток кожного з них викликає зміни в інших. У визначенні загальних критеріїв морального виховання І.С. Мар'єнко пропонує фіксувати не лише ступінь вихованості, але й ступінь невихованості, оскільки остання також входить до показників інтегральної ознаки "вихованість" як свідчення просування особистості у моральному розвитку.

Зміни відбивались на формах взаємодії вчителів та учнів в логіці перебудови рівнів саморегуляції від максимальної допомоги вчителя учням у вирішенні навчальних завдань до послідовного нарощування власної активності школярів, аж до предметних та навчальних дій, ставлень, які саморегулюються та появи своєї моральної позиції. Щоб досягти поставленої мети, необхідно було використати варіативні, диференційовані підходи у відповідності з виділеними рівнями учнів та типами їх сімей.

Розроблено педагогічні умови, які забезпечують ефективну реалізацію особистісно орієнтованого морально виховного процесу в школі та сім'ї. Такими умовами є:

1. Організація виховання на основі суб'єкт-суб'єктної позиції, за якої вихованець виступає як суб'єкт пізнання та спілкування.

2. Особистісно орієнтоване спілкування на основі діалогічної (полілогічної) форми педагогічної взаємодії педагога з учнями, батьків з підлітком та учнів між собою як домінуючого виду навчально-виховного спілкування.

3. Активність учасників навчально-виховної діяльності в умовах особистісного вибору, гарантованого успіху, авансованої довіри, творчості, які сприяють максимальному розкриттю можливостей особистісного зростання учня, забезпечують цілеспрямований педагогічний вплив на процес морального виховання учнів на уроках іноземної мови.

4. Створення оптимального виховного середовища передбачає варіативність та гнучкість прийомів, методів, інтерактивних технологій навчання та форм різних видів досугової діяльності (індивідуальна, парна, групова, колективна).

Морально-виховний процес будувався за двома векторами: удосконалення змісту та пошук ефективних технологій, в основі яких методи, що сприяють формуванню моральних якостей. Такими методами є діалог (полілог), навчально-виховна ситуація, що відзеркалювалися у тетралізованій грі.

У рамках особистісно орієнтованого підходу діалог розуміється в контексті нашого дослідження як мікроодиниця особистісно орієнтованого педагогічного спілкування на особистісно-смысловому рівні.

У досугової діяльності, театралізованій грі, що будувалися на засадах особистісно орієнтованого підходу, ми привчали дітей до того, що діалог як форма спілкування виходить за рамки "запитання – відповідь", оскільки це не тільки обмін інформацією, а й обмін думками, враженнями, ідеями. Діалог як продуктивна форма спілкування дає можливість розвивати у вихованця своє бачення тієї чи іншої проблеми, вчить відстоювати його, аргументувати, адекватно реагувати на репліку співрозмовника і, що з огляду на предмет нашого дослідження найважливіше, вміння і бажання почути інших людей, поважно

ставитися до інтересів, почуттів, потреб інших, розуміти їх внутрішній стан, настрої, мотиви, якими вони керуються у своїй поведінці, піклуватися про потреби та бажання іншої людини.

Одним із ефективних методів морального виховання учнів 4-5 класів є розв'язування особистісно орієнтованих навчально-виховних ситуацій. Під навчально-виховною ситуацією ми розуміємо таку цілеспрямовано організовану педагогом ситуацію, метою якої є залучення учнів до розв'язання актуальних життєвих проблем у процесі обміну думками, ідеями, пропозиціями, враженнями.

Для розгортання експериментальної роботи нами було розроблено програма «Школа ввічливості. Світ в мені – я в світі інших», яка допомагає підліткам пізнати світ, знайти своє місце в ньому, виховує доброзичливість, справедливість, повагу до себе та інших, ввічливість.

Моральні ставлення вивчалися у процесі навчання на уроках, ознайомлення з довідками, а також позакласній діяльності та у дозоровій діяльності в сім'ї школяра. Ми намагалися привести в систему всі можливі форми виховного впливу на підлітків. Звідси випливав ще один важливий наслідок: завдання формування моральної поведінки було покладено як на педагогів так й батьків. Педагоги вели роботу в цьому напрямку і з батьками, і з учнями.

Ця програма служила основою для варіативної взаємодії вчителів з батьками та учнями з урахуванням виділених груп, типів їх сімей.

Висновок. Дослідження засвідчило, що на рівень сформованості знань та вмій впливають: етапність; система варіативних завдань, адекватних змісту реальної виховної роботи в кожний даний момент; система театралізованих ігор – для школярів; самостійні вправи в оволодінні педагогічними прийомами; проведення консультацій – для батьків; колективне обговорення та аналіз роботи в школі – з вчителями.

Результати проведеного нами дослідження підтвердили припущення про те, що ефективність формування моральної поведінки підлітків залежить від умілого використання специфічних можливостей навчально-виховного процесу школи та єдності її вимог з вимогами сім'ї.

Література:

1. Лодкина Т.В. Уклад семейной жизни как фактор подростковой самостоятельности // Идейно-нравственное воспитание школьников в семье. – М., 1985.
2. Родина педагогіка: Навчально-метод. Посібник / А.А. Мурашкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексеєнко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
3. Серёжникова Р.К. Пути преодоления эмоционального отчуждения между родителями и детьми в однодетной семье // А.В.Запорожец и сов. наука о детях. Материалы международной н/п конференции.- Москва, 1995.
4. Серёжникова Р.К. Пути гуманизации воспитательного процесса в семье // Педагогічна скарбниця Донеччини", № 1, 1996.

Надійшла до редколегії 18.04.2010 р.

Костенко С.Э. Личностно-ориентированный подход к формированию нравственного поведения подростков в семье

В статье рассматривается личностно-ориентированный подход к формированию нравственного поведения у подростков в воспитательном процессе школы и семьи.

Ключевые слова: моральное поведение, формирование, семейное воспитание, личностно-ориентированный подход

Kostenko S.E. The personality-oriented approach to forming of moral conduct of teenagers in family

In the article includes the personality-oriented approach to forming of moral conduct for teenagers in the educator process of school and family.

Key words: moral conduct, forming, domestic education, personality-oriented approach

